

VATANDAŞLIK BAĞLAMINDA GÖÇÜN SIYASALLAŞMASI

İbrahim MAVİ¹

Öz

Vatandaşlık; yasal statü, haklar, aidiyet/kimlik ve katılım gibi kavramları kapsamaktadır. Geleneksel olarak belirli bir coğrafi ve politik topluluğa bağlılığı ifade eden vatandaşlık, ulusal kimlik, egemenlik kavramlarını da çağırıştırır. Vatandaşlık ve ulusal aidiyetin yakından bağlantılı olduğu, ancak aynı zamanda Batı demokrasilerinde vatandaşlığa nasıl yaklaşıldığı konusunda ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılığı günümüzde derinleştiren etkenlerin başında uluslararası göç hareketleri gelmektedir. Küreselleşme politikalarının önde gelen sonuçlarından biri olarak ülke içinde yaşanan iç çatışmalar, ülkeler arasında yaşanan savaşlar, küresel açlık, iklim krizi, kıtlık ve gelir adaletsizliği gibi etkenlerle ortaya çıkan uluslararası göç dalgaları, vatandaşlık tartışmalarını yeni bir boyuta taşımıştır. Vatandaşlık anlayışı üzerinde etkili olan uluslararası göç hareketleri, gelişmiş ülkelerin vatandaşlık politikalarının değişmesinde de etkili olmuştur. Bu değişimden hareketle çalışmada, uluslararası göç hareketlerinin vatandaşlığın dönüşümü üzerindeki etkisi incelenmektedir. Ayrıca bu çalışma uluslararası boyutta gerçekleşen göçlerin gelişmiş ülkelerde nasıl politize edildiğini karşılaştırmalı bir şekilde ele alma amacındadır. Bu kapsamda göçmenlerin geçici mi kalıcı mı olacağı, kalıcı olacak ise vatandaşlık ile ilgili olarak asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürcü politikalarından hangisinin benimseneceği de yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar çerçevesinde literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışmada, göç konusunda yapılmış olan bilimsel yayınlar, alan araştırmaları ile uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin çalışmaları incelenmiştir. Ayrıca göçün siyasallaşmasına etki eden siyasi parti politikaları da ülke bazında karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Elde edilen verilere göre sosyo-ekonomik faktörler ile radikal sağ popülist partilerin yükselişi göçün siyasallaşmada etkili olmuş ve vatandaşlık politikalarında da değişime öncülük etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Uluslararası göç, Göçün siyasallaşması, Vatandaşlık.

POLITICIZATION OF MIGRATION IN CONTEXT OF CITIZENSHIP

Abstract

Citizenship; It covers concepts such as legal status, rights, belonging/identity, and participation. It also evokes the concepts of citizenship, national identity, sovereignty, which traditionally refers to attachment to a particular geographical and political community. While citizenship and national affiliation are closely linked, there are also significant differences between countries in how citizenship is approached in Western democracies. One of the factors that deepen this difference today is international migration movements. As one of the leading consequences of globalization policies, international migration waves, which emerged with factors such as internal conflicts within the country, wars between countries, global hunger, climate crisis, famine and income inequality, have brought citizenship debates to a new dimension. International migration movements, which have an effect on the understanding of citizenship, have also been effective in changing the citizenship policies of

¹ Dr., ibrahimmavi01@gmail.com ORCID: 0000-0002-8268-6899

developed countries. Based on this change, the study examines the effect of international migration movements on the transformation of citizenship. In addition, this study aims to comparatively examine how international migration is politicized in developed countries. In this context, new discussions have brought about whether the immigrants will be temporary or permanent, and if it will be permanent, which of the assimilation, integration, and multicultural policies will be adopted in relation to citizenship. In this study, which was carried out with the literature review method within the framework of these discussions, scientific publications on migration, field studies and studies of international organizations and non-governmental organizations were examined. In addition, political party policies that affect the politicization of migration are also discussed on a country basis comparatively. According to the data obtained, socio-economic factors and the rise of radical right populist parties have been effective in the politicization of immigration and have led to changes in citizenship policies.

Keywords: Immigration, International migration, Politicization of immigration, Citizenship.

Giriş

Günümüzde insan hareketliliği gittikçe artmaktadır. Bu hareketlilik genellikle kaynak ülkeden komşu veya gelişmekte olan ülkeler aracılığıyla gelişmiş ülkelere doğru yayılmaktadır. UNHCR'nin göçle ilgili Küresel Eğilimler Raporu'nda (2020) belirtildiği üzere mültecilerin %85'i gelişmekte olan ülkelere yerleşmiştir. Şiddet olaylarının ve ekonomik sorunların artış göstermesi nedeniyle gelişmemiş ülkelere yerleşen gelişmiş ülkelere doğru başlayan bu hareketliliğin sonucunda mülteci sayısı artmış, göç uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle göç artık sadece menşe veya komşu ülkeleri değil tüm dünyayı ilgilendiren uluslararası bir sorun haline gelmiştir.

Yaşadıkları ülkelerin sorunlardan kaçıp daha iyi koşullarda yaşama isteğiyle hareket eden insanlar gelişmiş ülkelere göç etmeye başlamıştır. Uluslararası göçle beraber mülteci, sığınmacı, göçmen gruplarının sayısı artış göstermiştir. Bunun sonucunda da göç, sıradan bir insan hareketliliği olmaktan çıkıp, ülke sınırlarını, egemenlikleri, vatandaşlığı, ülkenin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını etkileyen bir olgu haline gelmiştir (Cohen, 1998: s.23).

Bu çalışmada uluslararası göçün ortaya çıkışına neden olan savaş, çatışma, iç kargaşa, ekonomik çöküş, kültürel çatışma, etnik ve mezhep çatışmaları, güvenlik kaygısı, sosyal, siyasal, çevresel vb. etmenlerin göçün siyasallaşmasına etkisi incelenmektedir. Ayrıca uluslararası göç sonucunda ortaya çıkan sığınmacı, mülteci ve göçmen kategorileri (Şit, 2008: s.79) ile Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütlerin ve ülkelerin göçmen

politikaları incelenmiştir. Gelişmiş ülkelerin göç politikalarına bakıldığında önleyici veya engelleyici, teşvik edici ve seçici politikalar izledikleri görülmektedir (Canatan ve Cansun, 2015: s.409). Bu politikaları belirleyen ise ülkelerin göçe bakış açılarıdır.

Engelleyici ve dışlayıcı politikalar izleyen ülkelerde göçmen karşıtlığına dair politikalar ortaya çıkmıştır. Ayrıca gelişmiş ülkelerin çoğunda göçmen karşıtı siyaseti ön plana çıkaran siyasi partiler yükselişe geçmiştir. Çalışmanın ana temalarından birini “göçün siyasallaşmasında siyasi partilerin etkisinin göçmenlerin etkisinden daha fazla olduğuna” yönelik argümanlar oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmada göçün siyasallaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan “ötekiler” ve “vatandaşlık” ayrımı üzerinde durulmaktadır. Aynı şekilde göçün siyasallaşması üzerinde etkili olan göçmen politikaları ülkeler bazında karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmaktadır. Çünkü göçün siyasallaşmasında etkili olan etkenlerden biri de ülkelerin göç politikalarıdır. Ülkelerin göçmen ve vatandaşlık hakları ile ilgili politikaları arasında farklılıklar bu kapsamda incelenmektedir. Bütün bu konular çerçevesinde değerlendirildiğinde neredeyse her ülkede göçmen karşıtı populist partinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu populist partilerin göçmenlere vatandaşlık verilmesi veya bazı hakların tanınmasına karşı çıkmasıyla göçün siyasallaştığı vurgulanmaktadır.

1. Küresel Bir Sorun Olarak Uluslararası Göç

Göç ile ilgili tanımlar çeşitlilik gösterse de genel anlamıyla bireyin veya toplulukların belli nedenlerden dolayı yer değişikliğini ifade etmektedir. Bu hareketlilik tarihin her döneminde var olan bir olgudur. Göçler her dönemin koşullarına göre farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu olgunun günümüze kadar güncelliğini korumasının sebebi toplumsal alanda yaşanan hızlı gelişmelerden dolayıdır. Bu gelişmeler küreselleşme sonucunda üst boyuta ulaşmıştır.

Sebepler ve sonuçları itibarı ile toplumun genelini ilgilendiren göçler yakın dönemde yapısal değişikliklere uğramıştır. Castles'a (2010, s.3) göre toplumsal hareketlilik açısından değerlendirildiğinde 21. yüzyıl, ulaşım, teknoloji ve kültürdeki değişimlerin boyutunu arttırdı ve bu hızlı değişim insanların sınırların ötesinde düşünmesini ve birçok nedenden dolayı sınırları sık sık geçmesini normal hale getirdi. Bu düşüncenin ve gelişmelerin etkisiyle göç, son 30 yılda hiç olmadığı kadar arttı. Bu artıştaki en büyük etken toplumsal alanda meydana gelen değişimler olmuştur. Bu değişiklikleri vurgulayan Ünver'e (2021, s.227) göre günümüz

dünyasının siyasal etkileri bakımından en önemli olgularından birisi hiç kuşkusuz uluslararası nüfus hareketleridir.

Küreselleşme döneminde insanların zorunlu nedenlerle yerinden edilme sürecini vurgulayan Cohen'e (1998, s.23) göre, kendi ülke sınırı içinde zorla yerinden edilmiş insanlar, çatışmalar, iç anlaşmazlıklar, insan hakları ihlali ve sistematik şiddet nedeniyle göç etmişlerdir. Aynı şekilde küreselleşme döneminde çok sayıda insan kendi ülke sınırları içinde "mülteci" haline gelmiştir. Kendi devletleri veya dış güçler ile terör olaylarının etkisiyle baskı yaşayan insanlar, kötü muamele gördükleri için düzenlerini bozmak zorunda kalmışlardır.

Uluslararası boyutta tüm dünyayı etkileyen göç tek bir ülke veya bölgeden ziyade birçok coğrafyada görülmektedir. Bu coğrafi çeşitlilik içinde dikkat çeken bazı bölgeler ön plana çıkmaktadır. Örneğin Güney Sudan'ın bağımsızlık süreciyle yaşananlar sonucu yerinden edilme krizi, Ortadoğu'da devam eden iç çatışmalar sonucunda mültecilerin ve göçmenlerin deniz yoluyla Avrupa'ya gelişi süreci, çatışma ve iklim değişikliğinin birçok toplumu tehlikeye attığı krizler, Afganistan, Irak, Libya ve Somali'de yenilenen çatışma ve güvenlik endişeleri, Ukrayna'da yaşanan çatışmalar ve son haliyle Rusya-Ukrayna Savaşı ve Suriye'de yıllardan beridir devam eden çatışmalar göçmen krizini ortaya çıkarmıştır. Göçler artık uluslararası bir sorun olarak ekonomik, sosyal, siyasal sonuçlar itibariyle yeni gelişmelere öncülük etmektedir.

Toplumsal yapının tümü üzerinde etkili olan uluslararası küresel göç hareketleri günümüzde "etnik ve kültürel farklılığa eklenmekte, ekonomik, demografik ve toplumsal dinamiklerin biçimlenmesinin önünü açmaktadır" (Osmanoğlu, 2016: s.79). Dünya savaşları döneminden bu yana, özellikle son yıllarda küresel göçün artması, birçok ülkede göçü önemli bir meseleye dönüştürmüştür. Ürer'in (2021, s.222) vurguladığı gibi tarihsel olarak vatandaşlık tartışmaları içine gizlenen nüfus politikaları ile devletlerin kendilerini dayandırdıkları nüfus üzerinde kurmaya çalıştıkları hakimiyeti, egemenlik alanı olarak belirlemek ve kendilerini dayandırdıkları unsurları diğer devletlerde kontrol etmeye yönelik politikaları kuşkusuz "göç" kavramını dış politikanın önemli bir faktörü olarak tanımlamayı zorunlu kılmaktadır. Bu önemi ortaya çıkaran diğer bir etken ise gelişmiş ülkelerde artan göç oranlarının ulusal kimlik, kültür, dil, yaşam biçimi gibi alanları tehdit etmeye, vatandaşlığı yeniden gözden geçirmeye yönelik etkisidir.

2. Modern Ulus Devlet Sistemi ve Vatandaşlık

Modern ulus-devletler, egemenlik ve meşruiyet kaynakları bakımından geleneksel devlet yapısından kopuş sağlamıştır. Güçlü yapısını kanıtlama adına da dışa karşı egemenlik vurgularını artırmıştır. Kapani'ye (2007, s.39-40) göre, modern dönemde ortaya çıkan ulus devlet, yapısı itibari ile yenidir. Meşruluk kaynağı olarak rasyonel-hukuksal ilkeler geçerlidir.

Modern ulus devleti ayakta tutan birçok değer ve unsur bulunmaktadır. Sayın'a (2019, s.98) göre, ulus devletler, bir devlet aygıtı, bir toprak parçası ve bir halk şeklinde üç unsuru bütünleştirmeye çalışır. Bu unsurlardan biri olarak vatandaşlık uzunca bir süre kimlikle eşdeğer görülmüşse de Kadioğlu'na (2012, s.21) göre, vatandaşlık kavramının dört farklı şekilde kullanıldığını tespit etmek mümkündür; (1) Ulusal kimlik veya milliyet olarak tanımlanan vatandaşlık (2) Evraklar temelinde tanımlanan vatandaşlık (3) Haklar temelinde tanımlanan vatandaşlık (4) Görev ve sorumluluklar temelinde tanımlanan vatandaşlık. Bu dört vatandaşlık kullanımında ilk göze çarpan ulus kimlik veya milliyet temelli vatandaşlık olmaktadır. Çünkü modern toplumlarda insanların var olabilmek için ulus kimliklere tutunmaları siyaset üzerinde de etkili olmuştur (Kadioğlu, 2012: s.22). Modern siyaset, insanların ancak bir ulus-devletin üyesi olarak var olabilecekleri temelinde şekillenmiştir. Hatta öyle ki vatandaş kavramı ulusal kimlik veya milliyet ile eş anlamlı bir olgu olarak kullanılmıştır. Ayrıca yakın döneme kadar ulus devletler için önemli olan etnisite, vatandaşlık oluşumunda öncelikli kılınmış, vatandaşlık hakları da bu nedenle etnisite üzerinden yorumlanmıştır. Bu durumda "vatandaşlık oluşumu ulus devletlerin homojenleştirme süreciyle yakından ilgili" (Erden, 2017: s.9) bir kavram olarak kabul edilmiştir.

Ulus devletlerin kuruluş sürecinde vatandaşlık ve etnik kimlik aynı kategoride değerlendirilmiş olsa da modern sistemlerde bu iki kavram birbirinden farklı anlamlar ifade etmektedir. Kuçuradi'ye (2018, s.137) göre vatandaşlık değişebilir, ama etnik kimlik değişmez. Bu nedenle vatandaşlığı etnik kimliklerden farklı bir şekilde ele almak gerekmektedir. "Bir ülkede ikamet etmeye yönelik üyelik haklarına sahip, devletin idari yargı yetkisine tabi ve aynı zamanda ideal olarak kendisi adına yasaların çıkarıldığı ve yönetimin uygulandığı demokratik hükümlerin üyesi olarak" (Benhabib, 2006: s.141) vatandaşlık günümüzde "siyaset kuramı ile hukuk kuramında, bir ulus devletin ya da şehrin üyelerinin hakları ile ödevlerini" (Marshall, 1999: s.833, Poggi, 2016: s.39) anlatmak üzere kullanılmaktadır. Bu durumda da vatandaşlığın haklar temelinde yorumlanması söz konusu olmaya başlamıştır.

Devletlerin kendi iç hukuk düzenlemelerinde de farklı şekillerde tanımlanmış olan vatandaşlık, küreselleşen dünyanın etkisi ve küresel göç hareketlerinin artışı sonucu haklar temelinde yeniden ilgi odağı olmuştur. Bu ilgi sonucunda vatandaşlık farklı disiplinler tarafından ele alınmaya başlanmıştır. Ayrıca ulus aşırı şirketlerin ve ekonomik örgütlerin yükselmesi, ulus-devlete olan inancın/güvenin azalması, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş batı ülkelerine gelen işçi akımı, bunun sonucunda ulusun homojenliği ve ulus-devletin bütünlüğü konusundaki Batı ülkelerinde ortaya çıkan kaygılar, Avrupa Birliği'nin birleşik bir sosyo-politik Avrupa iddiası ve son olarak dünya üzerindeki eşitlikçi bir varoluş ütopyası olarak dünya-vatandaşlığı tartışmaları (Erden, 2017: ss.8-9) vatandaşlığı sosyal bilimciler açısından son yıllarda ilginç kılan etmenler olmuştur. Buna ek olarak uluslararası göç dalgalarının oluşumu ve farklı etnik kökene sahip insanların bir arada yaşaması vatandaşlık tartışmalarını göçmenler açısından önemli kılarken, ülkelerin vatandaşlık politikalarını da etkilemiştir.

Dünya genelinde ulus devletler çoğu zaman vatandaşı olan ve olmayan arasında bir ayrım gözetmiştir. Günümüzde bazı demokratik hukuk devletlerinin mevzuatlarında bu ayrım kısmi olarak azalsa da yine de vatandaşlık bağı ile bağlı olmayanlara vatandaşlarına tanıdığı hakların verilmemesi doğal karşılanmaktadır. Çünkü bu bir statü farklılığıdır ve hukuki altyapısı da mevcuttur. Ünver'e (2021, s.236) göre, bu statü farklılığının birçok bakımdan ayrımcı ve dışlayıcı uygulamalara taban teşkil ettiği, göçmen kökenlilerin sadece ilk kuşaklarının değil, vatandaşlık hakkı kazanmış olan sonraki kuşaklarının dahi belli ayrımcılıklara maruz kaldığı görülmektedir. Bu nedenle Carens'e (2012, s.111) göre demokratik eşit vatandaşlık yasal hakların resmi eşitliğinden çok daha fazlasını gerektirir. Ekonomik yaşamda ve eğitimde bir tür hakiki fırsat eşitliğine, sosyal ve politik yaşamda tahakkümden özgürlüğe, karşılıklı saygı, uzlaşma ve adalet etliğine kadar yasal süreci aşan bir uyum politikası gerektirmektedir.

Uluslararası göç alanında yaşanan insani krizler sonucunda vatandaşlık politikalarının evrensel gelişmeler bağlamından yeniden değerlendirilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Ayrıca küreselleşme döneminde vatandaşlık ulus kimlikten arınmaya başlamıştır. Haklar temelinde de yorumlanmaya başlayan vatandaşlığın sosyal, siyasal ve ekonomik bazı hakları kapsadığı, demokratik katılımın önemli bir ölçütü olduğu kabul görmektedir. Nitekim günümüzde vatandaşlık insan hakları temelinde değerlendirilirken aynı zamanda bütün haklardan faydalanma sürecini de ön plana çıkarmıştır. Bunun sonucunda da birçok gelişmiş Avrupa ülkesi insani krizler sonucunda göç politikalarında aktif rol oynamış, insani yardım sürecini ön plana çıkarmıştır. Fakat göç sürecinin uzun, göçmen sayısının fazla, sorunların da

giderek derinleştiği bu süreçte göç kontrol sistemleri artmaya başlamıştır. Bu kontrol sistemleri sonucunda izlenen politikalar göçün siyasallaşmasının önünü açmıştır.

Göç politikalarının vatandaşlık üzerindeki etkisi, göçmenlerin vatandaşlık haklarından faydalanma süreçleri çoğu ülke ve siyasi partilerce olumlu karşılanmamıştır. Bu nedenle gelişmiş ve demokratik ilkeleri vurgulayan Avrupa bile kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Bu ayrımında “bazı devletler ve iktidarlar gelen ve toplam nüfusa katılan göçmenlerin geldikleri yerle bağlantılarını unutmalarını ideal vatandaşlık tanımı olarak ortaya koyarken, unutma konusunda direnç geliştirenleri ise izole ederek sosyal yaşamın dışına itmek biçiminde” (Ürer, 2021: s.214) siyasallaşmış bir süreç ortaya koymuşlardır. Bunun sonucunda da gelişmiş ülkelerin çoğunda göçü siyasallaştıran ve bu kapsamda politikalar geliştiren siyaset yükselişe geçmiştir.

3. Göçün Siyasallaşması

Göçmenler yaşadıkları zorlu süreçlerden dolayı bazen hayatlarını da tehlikeye atarak daha iyi koşullarda yaşama umuduyla gelişmiş ülkelere geçmeye çalışmaktadırlar. Düzensiz ve kitlesel göçlerin sınırları tehdit etmesi ve göç ettikleri ülkenin vatandaşlık hakları üzerinde etkili olması göçmenlerin güvenlik sorunu olarak görülmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda da teknolojinin desteğiyle yeni sınır güvenlik önlemleri ortaya çıkmış, geri kabul anlaşmaları yapılmış, ülkeye göçmen alımlarında iç siyasetin etkisi artmıştır. Göçmenlere yönelik ortaya çıkan uluslararası gelişmeler, hükümet politikaları, siyasi parti yaklaşımları ve medyanın yarattığı algılar göçü yeni bir boyuta taşımıştır. Castles ve Miller’a (2008) göre, ülkelerin iç politikalarının, ülkeler arası ilişkilerin, bölgesel ve dünya genelinde devletlerin ulusal güvenlik, egemenlik ve siyaset anlayışlarının uluslararası göçlerden artık daha fazla etkilenmesiyle “göç siyasallaşmıştır”.

Göçmenlerin ülkelerin iç siyaseti üzerindeki etkisi, dil, kültür ve vatandaşlığı dönüştürme tehdidi egemenlik haklarını da kapsayacak şekilde yeni bir siyasal süreç başlatmıştır. Bu süreçte baskın olan siyaset, göçmenleri suç ve terörle aynı kategoride ele almıştır. Aynı zamanda göçmenlerin vatandaşlara verilen haklardan yararlanması yeni tepkiler beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda da göçmen karşıtlığı giderek tırmanmıştır. Göçmen karşıtlığının artışı siyasi parti propagandalarıyla yeni bir boyuta taşınmıştır. Nitekim göçün siyasallaşması ile ilgili yapılan çalışmaların çoğu, göçmenlik karşıtı partilerin rolüne veya büyük göçmen gruplarının

varlığı ile ekonomik durgunluk gibi toplumsal faktörlerin etkisine odaklanmıştır. Ayrıca göçün siyasallaşmasında etkili olan itici güçlere odaklanan çalışmaların çoğunda radikal sağ partilerin göçün siyasallaşmanın itici gücü olduğu (Hutter, 2021) tartışması yer almıştır.

Göçmen karşıtı siyasi partilerin izlediği politikalar ve toplumda yarattığı algıyla siyasal bir boyut ortaya çıkmıştır. Örneğin seçimlerde popülist siyasetin yükselişi sonucunda göçmen karşıtı, ırkçılık gibi birçok siyasi propaganda ortaya çıkmıştır. Göçmenlerin “güvenlik” kavramına yüklenen anlamla politik bir “araç” olarak kullanılmasıyla seçim dönemlerinde politik bir strateji haline gelmiştir (Erbaş, 2019: s.308). Bu politik propagandaya göre uluslararası göç güvenlik sorunu olarak görülmelidir. Nitekim bu güvenlik vurgusu sonucunda “bütün devletler, egemenliklerinin bir unsuru ve sembolü olarak sınır politikalarını uygulamışlardır” (Topçuoğlu, 2012: s.507). Çünkü uluslararası göç, güvenlik kavramının yanı sıra, uluslararası ilişkilerle bağlantılı egemenlik, vatandaşlık ve devlet sınırlarına da meydan okumuştur.

Göçün tehdit haline gelmesiyle güvenlik, belli gruplara çıkar sağlayacak ve diğerlerini dezavantajlı hale getirecek muameleleri meşrulaştırmak amacıyla siyasi amaçlar için kullanılmıştır. Örneğin zorunlu göç açısından iltica talep edenler, mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler her zaman objektif olarak devlete bir tehdit oluşturmasa da siyasetçiler ve medya tarafından seçimde zafer kazanmak ya da daha fazla gazete satmak için kullanılabilmiştir (Betts, 2017: s.105). Nitekim dünyada bu süreci kullanan birçok siyasi partinin yükselişe geçtiğini görmek mümkündür.

Siyasi parti propagandaları içinde göçmen karşıtlığını barındıran örneklerin başında ABD'nin eski Başkanı Trump'ın Cumhuriyetçi Parti'si gelmektedir. ABD'nin muhafazakâr ideolojisini temsil eden Cumhuriyetçi Parti 2017 yılında göçmen karşıtlığını siyasi bir propaganda olarak kullanmış ve siyasette kısmen büyük bir başarı da sağlamıştır.² Trump yönetiminin göçmen karşıtlığı bir anlamda Müslüman karşıtlığı olarak da okunmuştur. Trump'ın göçmenlere yönelik hedefinin Müslümanlar olduğuna dair en tartışmalı kararı 27 Ocak 2017'de nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan İran, Irak, Libya, Somali, Sudan, Yemen ve Suriye vatandaşlarının vize başvurularının durdurulması olmuştur (Telatar, 2019: s.23). Bu durum sadece Amerika değil Avrupa'da da görülmüştür.

² https://www.ontheissues.org/celeb/republican_party_immigration.htm erişim tarihi: 05 Mayıs 2021

Avrupa'da siyasi aktör olarak sağ popülizmin yükselişi sonucu birçok örnek ortaya çıkmıştır. Radikal sağ gelişmelerden biri Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) olmuştur. FPÖ Avrupa'nın en fazla dikkat çeken göçmen karşıtı partilerinden biri haline gelmiştir. Ayrıca 2005 ile 2013 yılları arasında FPÖ'den ayrılan ve ikinci bir aşırı sağ göçmen karşıtı parti olarak ortaya çıkan Avusturya'nın Geleceği İçin İttifak Partisi (BZÖ) Avusturya parlamentosunda temsil edilmiştir (Meyer ve Rosenberger, 2015: s.32).

Diğer bir örnek İsviçre'dir. İsviçre genellikle yüksek yabancı oranı ve vatandaşlığa kabul konusundaki katı mevzuatıyla tanınır. İsviçre Halk Partisi'nin (SVP), Avrupa standartlarına göre bile birçok göç biçimine ve göçmenlerin katılım haklarının genişletilmesine karşı kampanya yürüten popülist sağ partilerden birisi olmuştur (Ruedin ve D'Amato, 2015: s.141).

Hollanda aynı şekilde göçmenlerden dolayı aşırı sağın yükselişe geçtiği bir ülke konumunda olmuştur. Hollanda'da aşırı sağcı Özgürlük Partisi'nin (PVV) propagandaları ve seçim vaatlerine bakıldığında bunu görmek mümkündür. Nitekim 2021 Mart seçimlerinden önce "Göçmenlik ve İslamiyet'ten Kurtulma Bakanlığı kurulacağı, çifte vatandaşlığa sahip kişilerin oy kullanmasının yasaklanacağı, İslam okulları ile camilerin kapatılacağı" (Özkan, 2021) propagandaları yapılmıştır. Bunun sonucunda da PVV destek alarak seçimden de zaferle çıkmıştır.

Avrupa'da göçmen karşıtı siyaseti ön planda tutan diğer örneklerle bakıldığında, Macaristan'da Sığınmacı karşıtı ve milliyetçi tutumuyla tanınan Viktor Orban'ın lideri olduğu Fidesz (Genç Demokratlar) Partisi, Polonya'da Jaroslaw Kaçinski liderliğindeki AB karşıtı Hukuk ve Adalet Partisi (PiS), Yunanistan'da Aşırı sağcı Bağımsız Yunanlar (ANEL) Partisi, Bulgaristan, Finlandiya, Letonya, Slovakya, Almanya, Fransa'da ortaya çıkan birçok parti sayılabilir.³

Göçmen karşıtlığı ve göç krizinin etkisini gösterdiği Avrupa ülkeleri siyasi yaklaşımlar ve izledikleri politikalar bakımından ikiye ayrılmışlardır. Keskin ve Yanarışık'a (2021, s.57) göre bu gruplardan ilki olan ve başını İsveç, Almanya ve Avusturya'nın çektiği bazı ülkeler göçmenler için alınan kararlar hususunda, daha aktif rol almış ve çözüm odaklı hareket etmiştir. İkinci grupta yer alan Çekya, Slovakya ve Macaristan gibi bazı ülkeler göçmenlerle ilgili alınan kararlarda uzlaşmaya karşı hareket ederek, ulusal yaklaşımı ön plana çıkarmışlardır.

³ Avrupa sağ popülizminin haritası, <https://p.dw.com/p/2vIU5> erişim tarihi: 10.04.2018.

Bütün bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda neredeyse her coğrafyada göçmen karşıtlığının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu karşıtlıktaki en büyük etken “ötekiler” olan yabancı, mülteci ve göçmen gruplarının vatandaşlık haklarından yararlanacağı kaygısıdır. Bu kaygının sonucunda Amerika ve Avrupa başta olmak üzere dünya genelinde göç siyasallaştırılmıştır. Göçmen karşıtı siyasetin tırmanması, göçün siyasallaştırılması sonucunda evrensel gelişmeler yaşanmış, konunun temel haklar ve vatandaşlık kapsamında yeniden değerlendirilmesi söz konusu olmuştur.

4. Uluslararası Göç ve Vatandaşlık

Modern ulus devletlerde vatandaşlık hakları o ülkenin hukuki düzenlemeleri kapsamında değerlendirilmektedir. Devletler kendi vatandaşları ile göçmenler veya yabancılar arasında bir ayrıma başvurumaktadırlar. Bu nedenle yasal düzenlemede vatandaş, göçmen, mülteci, sığınmacı, geçici koruma statüsünde olan gruplar farklı yasal kategorilerdedir. Bu durum uluslararası göçmen politikalarının ön plana çıkmasıyla değişiklik göstermiştir. Kimi devletler göçmenlere vatandaşlık yolunu açarken kimi devletler de bu duruma karşı çıkmıştır. Yıldız’a (2017, s.39) göre vatandaşlığa kabul süreci genelde ülkelerin göç ile olan tecrübeleri çerçevesinde değişmektedir. Ülkenin göçle ilgili tarihsel ve kültürel deneyimleri, ekonomik ve siyasi gelişmeleri bağlamında olduğu kadar, o toplumun yabancılara karşı gösterdiği sosyal kabul ve demokratik süreçler de etkilidir. Buradaki asıl mesele yabancı ve vatandaş ayrımı yapılırken dışlayıcı politika mı izleneceği yoksa çok kültürlü bir toplum anlayışı çerçevesinde kabul sürecinin mi olacağıdır. Çokkültürlü bir anlayış benimsenecek olursa sadece hukuki anlamda değil, toplumsal bütünleşme ve farklılıkların bir arada yaşama süreci de aktif kılınmış olacaktır. Bu durumda da göçmenler o toplumun bir parçası haline gelecektir.

Göçmenleri vatandaşlığa alma süreci bakımından her ülkenin kendi iç politikası farklılık göstermektedir. Her şeyden önce bir devlet göçmenleri neden vatandaşlığa kabul etmelidir? Carens’e (2012, s.130) göre çoğu insan için bu sorunun cevabı barizdir. Vatandaş olmayanları kabul etme veya dışlama gücü, egemenliğin doğasında vardır ve herhangi bir siyasi topluluk için esastır. Her devlet, barışçıl, muhtaç yabancıların girişini reddetmek anlamına gelse bile, kendi ulusal çıkarları ve topluluğunun üyelerinin ortak iyiliği uğruna kullanmak için yasal ve ahlaki hakka sahiptir. Devletler göçmenleri kabul etme konusunda cömert olmayı seçebilir, ancak en azından çoğu durumda bunu yapma zorunluluğu yoktur.

Devletlerin göçmenleri vatandaşlığa alma zorunluluklarının olmamasına karşın değişen dünyada göçmen sayısının artışı ve temel insani gelişmelerin ortaya çıkması nedeniyle kamusal bir baskının hissedildiği görülmektedir. Ayrıca pek çok Avrupa ülkesi başta olmak üzere birçok ülkede “vatandaşlık ve yabancılar hukuku yeniden gözden geçirilmekte, yabancılara oy hakkı ateşli tartışmalara konu olmakta ya da entegrasyon politikalarında keskin değişiklikler kamuoyunun gündemini meşgul etmektedir” (Özta, 2012: s.161). Buna bağlı olarak da ABD, Kanada, Avrupa ve Türkiye özelinde değerlendirildiğinde yeni gelişmelerin ortaya çıktığı görülmektedir.

ABD’de vatandaşlık haklarının kapsamı tarihsel süreçte belli düzenlemelerle değişiklik göstermiştir. Fakat yakın dönemde vatandaşlığın insan hakları kapsamında değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Örneğin *22 Kasım 1969 Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi*⁴ bu gelişmelerden biridir. Sözleşmede en dikkat çekici olan madde “herkesin vatandaşlığa hakkı olduğu” üzerinde duran 20. Madde olmuştur. Ayrıca Amerikan Devletlerarası İnsan Hakları Mahkemesi 15 Ocak 1984 tarihli bir kararında “vatandaşlık hakkının temel bir insan hakkı olduğu”nu vurgulamış ve bu maddeyi teyit etmiştir. Günümüzde de vatandaşlık ve göçmenlerin durumunun siyasal politikalar çerçevesinde değişiklik gösterdiği görülmektedir.

ABD’nin göçmenlerle ilgili vatandaşlık tartışmaları uzun yıllar göçmen karşıtlığı üzerinden gelişme göstermiş, hatta Trump döneminde en üst boyuta ulaşmıştır. Trump’ın başkanlığı boyunca göçmen karşıtlığı ve sınır dışı etme vurguları ön planda olmuştur. Fakat 2021 yılında Biden’in yönetime gelmesiyle beraber bu süreç değişiklik göstermiştir. Biden 2021’de göreve gelir gelmez vatandaşlık yasa tasarısını imzalamıştır. 11 milyona yakın kayıt dışı göçmenin vatandaşlığının önündeki engellerin kaldırılması ve 1 Ocak 2021 tarihinden önce ülkeye kayıt dışı yollarla giriş yapmış düzensiz göçmenlere 8 yıl içinde vatandaşlığa başvurma hakkının tanınması söz konusu olmuştur (Elitok, 2021).

8 yıllık kademeli planlama dâhilinde ortaya çıkan reform paketi, yasadışı göçmenlere önce yasal statü ve çalışma izni, seyahat özgürlüğü ve ABD’ye geri alınacakları garantisini sağlamıştır. Bunun yanı sıra yasadışı yollarla ABD’ye giriş yapmış göçmenlere, 5 yıllık süreç boyunca suç işlememeleri ve vergilerini ödemeleri durumunda önce Yeşil Kart’a ve takip eden 3 yılın sonunda da vatandaşlığa başvurma hakkı tanınarak aşamalı bir vatandaşlık modeli sunulmuştur. Bu gelişmeler geçici koruma programı altındakiler, göçmen tarım işçileri ve aile birleşimi kapsamında başvuru yapan göçmenler için de geçerli sayılmıştır.

⁴ <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>

Amerika'nın yanı sıra Avrupa'nın insan hakları gelişim tecrübesine bağlı olarak göçmenleri vatandaşlık hakları kapsamında değerlendirmesi, ülkeler bazında kısmi olarak farklılık göstermiştir. Örneğin Almanya'nın göçmenlik ve vatandaşlık anlayışına bakıldığında, "Federal Cumhuriyet bir göçmen ülkesi değildir (ve) vatandaşlarının sayısını göç alarak arttırmak gayretinde değildir" ifadesinden yola çıkarak, yakın döneme kadar göçmen ülkesi olmadığını göstermiştir. Fakat Almanya'nın Suriyeli göçmenler sürecinde oynadığı aktif rol ve göçmen politikası konusunda izlediği yumuşak yöntemler 2016 yılında bir "Uyum Yasası'nın (*Integration Act*)" (Yıldız, 2017: s.56) ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu uyum yasasının kabul edilmesiyle Almanya, "tarihinde ilk kez mülteciler özelinde olsa da yabancılara yönelik uyum yaklaşımının yasa düzeyinde resmi somut adımını atmıştır."

İkinci bir örnek Fransa'dır. Göçmen işçi alınması ve ailelerinin de kabul edilmesi noktasında Fransa'nın süreci diğer ülkelerden farklıdır. Ayrıca Almanya ve Fransa'nın uluslaşma süreci, ulus bilinç anlayışının birbirinden farklılık göstermesinden dolayı göç alma deneyimlerinin de etkisinin fazla olduğunu vurgulayan Brubaker'a (2010, s.105) göre, Fransa'ya gelen göçmenlerin birçoğu eski Fransız sömürge ve himayelerinden gelmektedir. Fakat Fransa'da da bu durum yakın dönemde değişmiştir. Fransa'nın göçmenlerle ilgili olarak yasal mevzuatı "Yabancıların Ülkeye Giriş, Oturum ve Sığınma Hakkı Yasası" kapsamında belirlenmiştir. Fransa'da yasal olarak vatandaşlık başvurusu yapanların kabul edilmesi diğer ülke koşullarına göre daha az prosedür söz konusudur. Buradaki temel amaç "Fransızlaşma"dır.

Vatandaşlık ve göçmenlik ilişkisini İngiliz Hukukuna göre değerlendirildiğinde vatandaş statüsü, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallık örneğinde olduğu gibi, bireyle birden fazla ulusu da kapsayabilecek ülkesel sınırlar içinde bir siyasi organizasyon şekli olan devlet arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Şit, 2008: s.77). 1948 yılında kabul edilen "British Nationality Act" ile "Bağımsız bir İngiliz Uluslar Topluluğu Ülkesinin Vatandaşı" ve "Birleşik Krallık ve Kolonilerinin Vatandaşı" şeklinde iki kategori öngörülmüştür. Bu kategorileri vurgulayan Şit'e (2008, s.79) göre, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan düzenlemelerle eski koloni göçü ile ilgili sınırlamalar getirilerek, denetimler sıklaştırılmıştır. Daha sonraki yıllarda birtakım düzenlemeler yapılmış, vatandaşlık hukukunun göç hukukuna uydurulması eğilimi baskın gelmiştir. Bu nedenle İngiliz hukukunda göçmenlere yönelik tecrübeler diğer ülkelerden farklılık göstermiştir. Özellikle İngiltere'nin AB üyeliğinden ayrılmasının temel sebeplerinden birinin göçmen süreci olduğu kabul edilirse bu farklılık gittikçe derinleşmektedir.

Bütün bu gelişmeler göz önüne alındığında vatandaşlık/yurttaşlık rejiminde kabul edilen üç yaklaşım söz konusudur. Etno-kültürel, cumhuriyetçi ve çokkültürlü sınıflandırma (Özta, 2012: s.168). Bu ayırım genellikle yurttaşlığa erişimle ilgili kurallar ve kültürel farklılıkların devletlerce tanınma derecelerinin birleşimi ile ortaya konan modellerdir. Etno-kültürel modelde hem yurttaşlığa erişim güçtür hem de yurttaşların da belli bir kültürel modele uyumu beklenirken, Cumhuriyetçi modelde yurttaşlığa erişim görece kolay olmasına rağmen yeni yurttaşların egemen bir kültüre uyumu beklenir ve grup temelli kültürel haklar tanınmaz. Çokkültürlü modelde ise hem yurttaşlığa erişim görece kolaydır hem de farklı grupların kültürel olarak tanınması söz konusudur (Özta, 2012: ss.168-169).

Göçle ilgili bu üç modeli farklı kılan etkenlerden biri son dönemlerde ortaya çıkan küresel gelişmelerdir. Küreselleşme sonucu giderek artan göç hareketleri sonucunda geleneksel göç ülkelerinde asimilasyon politikaları gibi düzenlemeler yerlerini entegrasyon, çoklu vatandaşlık ve çok kültürlülük gibi tartışmalara bırakmıştır (İçduygu vd., 2014: s.9). Bu nedenle göç modelinde yer alan çokkültürlü yaklaşım göçmenlerin haklarını daha fazla ön plana çıkmasını sağlamıştır.

Avrupa'da uzun yıllar çokkültürlü yaklaşım söz konusu olmuş, farklılıkları bir arada tutan ve yabancıların kendi kültür ve yaşam biçimlerini destekleyen politikalar izlenmiştir. Nitekim şu anda da Avrupa'da bazı devletlerin çokkültürlü yaklaşımlar çerçevesinde göçmen politikasının sürdürüldüğü görülmektedir. Fakat daha önce çokkültürlü yaklaşımı benimseyen bazı gelişmiş ülkelerin de göçmenleri vatandaşlığa bir tehdit olarak görmeye başlamasıyla bu süreci siyasallaştırdığı ve göçmen karşıtlığını ön plana çıkardığı görülmektedir.

5. Türkiye'nin Göçmen Politikası ve Vatandaşlık

Amerika ve Avrupa ülkelerinde göçmen ve vatandaşlık süreci ile Türkiye'nin vatandaşlık süreci farklılık göstermektedir. Öncelikle Türkiye yakın döneme kadar göç veren bir ülke olmuştur. 1960'lı yılların başından itibaren Almanya başta olmak üzere, Avusturya, Hollanda, Belçika, Fransa ve İsveç gibi ülkelere işçi göndermiştir. Bunun sonucunda da göçmen işçilere yönelik ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Avrupa'ya göç edenler Türk vatandaşlarının bir bölümü yaşadıkları ülkenin de vatandaşlığını elde etmişlerdir. Bu durumdaki göçmenlerin Türk vatandaşlığının da tehlikeye girmemesi için *Vatandaşlık Kanunu*'nda değişikliğe gidilerek, 1981 yılında çifte vatandaşlık yasal hale getirilmiştir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Türkiye aynı

zamanda göç alan bir ülke konumuna gelmiştir. Bu durumda da Türk vatandaşlığıyla ilgili düzenlemeler söz konusu olmuştur.

Türkiye açısından vatandaşlığı dönüştüren en büyük gelişme “1999 Helsinki Zirvesi sonucunda Türkiye’ye Avrupa Birliği (AB) tarafından verilen adaylık statüsü” (İçduygu vd., 2014: s.38) olmuştur. AB adaylık süreci içerisinde *Kopenhag Kriterlerine* uyum süreci vatandaşlık açısından önemli değişim ve dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Ayrıca bu süreç Türkiye’nin göçmenlere ev sahipliği yapmasıyla da yakından ilişkilidir. Çünkü göç hareketleri daima vatandaşlık-ulus devlet ilişkisini etkilemiştir. Bu da hukuksal düzenlemeler üzerinde etkili olmuştur. Nitekim Türkiye’de “göçle ilgili hukuksal arka plan incelendiğinde, zaman içinde üç farklı *Vatandaşlık Kanunu*, göçü düzenleyen iki *İskân Kanunu* ve son olarak 2013 tarihli *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* (YUKK)” (İçduygu vd., 2014: s.86) ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu kanunlardan biri olan ve 2009 yılında bakanlar kurulu tarafından yayınlanan “5901 *Türk Vatandaşlığı Kanunu*” ile Türk vatandaşlığına kabul edilme düzenlenmiştir. Bu kapsamda, doğum ve soy bağı ile elde edilen vatandaşlık ile sonradan elde edilen vatandaşlık birbirinden ayrılmıştır. Sonradan elde edilen vatandaşlık, yetkili makam kararı, evlenme yolu (en az üç yıldan beri Türk vatandaşıyla evli olma şartı), evlat edinme ve seçme hakkı ile kazanılması şeklinde olabilmektedir.

Vatandaşlık ile ilgili düzenlemeler 2011 yılından beri süregelen Suriyeli göçmen kabulüyle yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerden biri Suriyeli göçmenlerin kalıcılığı ile ilgilidir. 2013 yılında *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*’nun ortaya çıkışıyla göçmenlerin çeşitli kategorilerle Türkiye’de kalıcı bir şekilde yerleşmesinin önü açılmıştır. Bu da yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Artık şunu net biliyoruz ki Türkiye’de göçmenleri kapsayan vatandaşlık tartışması siyasi bir nitelik kazanmıştır. Nitekim Carens’e (2012, s.104) göre de göç ve vatandaşlık günümüzde siyasi meseleler olarak görülmektedir. Bu durumu siyasallaştıran en büyük etken ise artan göçmen sayısına bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal kaygılardır.

Hakların her geçen gün daha da arttığı bir üyelik olgusu olarak vatandaşlık tartışmalarının toplumsal kaygılar üzerindeki etkisi artmış, böylece vatandaşlık geniş bir içeriğe sahip hale gelmiştir. Ürer’e (2021, s.212) göre bu anlamıyla bir eşitleme arayışı, süreci olarak vatandaşlık kavramına yapılan vurgu zamanla “eşitlemek” anlamında homojenleştirme biçimi olarak iktidarların üzerinde durduğu temel konuların başında yer almıştır.

2011 yılından itibaren ortaya çıkan göçmen krizi ve Suriyeli göçmen artışıyla beraber vatandaşlık konusunda yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Türkiye'deki Suriyeliler, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 91'inci maddesi kapsamında geçici koruma statüsüne dâhil olmuştur. Geçici koruma statüsüne sahip kişiler, 1951 tarihli *Cenevre Sözleşmesi*'nde düzenleme alanı bulan geri göndermeme ilkesi kapsamında, Suriyeliler ülkelerine zorla geri gönderilmeme haklarına sahiptir. Ayrıca iç hukuktaki gelişmelere bakıldığında, Türkiye'de yer alan ve geçici koruma statüsü dahilinde olan Suriyelilerin yasal statüleri, hakları ve faydalanabilecekleri sosyal yardımlar, 2014 tarihinde yürürlüğe giren *Geçici Koruma Yönetmeliği* ile düzenleme altına alınmıştır. Anılan düzenleme ile geçici koruma statüsüne sahip kişilere, eğitim ve öğretim hakkı, çalışma hakkı, temel ve acil sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanma gibi temel haklar tanınmıştır (Oruç, 2021: s.130).

Türkiye'de göçün vatandaşlık kapsamında siyasallaştırılmasında etkili olan gelişmelerden biri göçmenlere verilen haklar ve vatandaşlığa kabul süreciyle ilgili tartışmalardır. Yukarıda yasal süreçler ele alınırken de vurgulandığı üzere "Genel hükümlere göre vatandaş olmak için öncelikle göçmenin Türkiye'de en az 5 yıl süren geçerli ikametinin olması gerekmektedir." Fakat Suriyelilerin statüsü geçici koruma statüsüdür. Göç ve Uyum Raporu'nda (2018, s.264) vurgulandığı üzere, Geçici Koruma statüsü ile geçirilen süre vatandaşlığa başvuru için bir hak olarak kabul edilmemektedir. "Türkiye'de geçici ikamet statüsünde bulunan bir Suriyeli on yıl Türkiye'de bulursa da vatandaşlığa başvuru hakkı kazanmamaktadır." *Geçici Koruma Yönetmeliği*'nin 25. maddesinde belirtildiği üzere "geçici koruma kimlik belgesi, Türkiye'de kalış hakkı sağlar. Ancak bu belge kanunda düzenlenen ikamet izni veya ikamet izni yerine geçen belgelere eşdeğer sayılmaz, uzun dönem ikamet iznine geçiş hakkı tanımaz, süresi ikamet izni toplamında dikkate alınmaz ve sahibine Türk vatandaşlığına başvuru hakkı sağlamaz."

Türkiye dahil olmak üzere birçok devletin temel kaygısı göçmenlerin geri dönmeme ve vatandaşlık elde etme düşünceleridir. Suriyeli göçmenleri barındırma konusunda Türkiye'nin ülke olarak ilk sırada yer alığı düşünüldüğünde vatandaşlık ile ilgili kaygıların yaşanması da olası bir durumdur. Çünkü Göçmenler açısından değerlendirildiğinde vatandaşlığa geçiş o ülkenin sosyal, siyasal, ekonomik haklarından tamamıyla faydalanma anlamına gelmektedir. Ayrıca hukuki bir statü kazanmış olacaktır. Bu nedenle göçmen ve mültecilerin uzun vadede entegrasyonunu öngören yaklaşımlar çerçevesinde vatandaşlık statüsünü elde etme tartışmalı bir konudur. Daha önce yabancı, misafir, göçmen, mülteci konumundan vatandaşlığa geçiş o ülkede kalıcılığı sağlayacaktır. Bu nedenle vatandaşlık konusu, yabancılar, göç ve entegrasyon

politikalarının en önemli unsurlarından birini oluşturmakla beraber, göçmen ve mülteciler için “geçici” veya “misafir” olma durumundan “kalıcılığa” dönüşme aşamasını da temsil eder (Yıldız, 2017: s.36).

Vatandaşlık tartışmaları ile ilgili olarak göçmenlerin “geçici” mi olacağı ya da “kalıcı” hale mi geleceği tartışması yeni gelişmelere öncülük etmiştir. Bu gelişmelerden biri olarak görülen ve doğrudan göçmenlerle ilgili bir düzenleme olmasa da “12.01.2017 tarihli ve 29946 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2016/9601 Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” vatandaşlığa kabul edilme için sadece maddi kaynakları ön plana çıkarmıştır. Bu düzenlemelere göre maddi karşılığı yönetmenlikte belirtildiği üzere sabit sermaye yatırımı, taşınmaz tapu kayıtlarına sahip olma, en az 100 kişilik istihdam sağlama, Türk bankalarında en üç yıllık mevduat tutma (29946 Sayılı Resmi Gazete, 2017) gibi koşullar vatandaşlığın kazanılmasında etkili olmuştur. Bu şekilde göçmenlerin vatandaşlık elde etmesinin önü de bir anlamda açılmıştır.

Suriyelilerin vatandaşlık elde etme süreçleri ve sayısal verileri farklı kaynaklardan çeşitli dönemlerde yayınlanmıştır. Bu sayıların en güncel hali 2021 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. İçişleri Bakanlığı’nın 2021 yılında Suriyelilerle ilgili yayınladığı “Son Durum Raporu”na (Yılmaz, 2021) göre, 2011-2021 arasında 174 bin 726 kişi Türk vatandaşlığı elde etmiştir. Aynı kapsamda 38 bin 855 Suriyeli, Türklerle evlenmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan bu sayının toplumsal alanda bazı gerginlikleri yarattığı ve siyasallaşmayı ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu süreci ortaya çıkaran etkenlerden biri toplumsal kabulün gerçekleşmemiş olmasıdır.

Suriyeli göçmenlere verilen/verilecek olan vatandaşlık ile ilgili toplumsal kabulün olup olmadığını araştıran M. Murat Erdoğan 2017 ve 2019 yıllarında yaptığı araştırmalarda bazı bulgular elde etmiştir. Erdoğan’ın (2020, s.116) “Suriyelilere siyasal hakları ile ilgili nasıl bir düzenleme yapılmalıdır?” sorusuna verilen cevapların yıllara göre farklılığına bakıldığında Türk toplumunun 2017’de %85,6’sının, 2019’da ise %87,1’inin “hiçbir siyasal hak verilmemelidir” seçeneğini seçtikleri görülmüştür. Erdoğan’a göre bu net tavır, vatandaşlık konusunda da görülmektedir. SB-2019 anketine katılanlar bağlamında Türk toplumunun büyük çoğunluğu Suriyelilerin tamamına yakınının ülkede sürekli kalacağına inanmakla birlikte, siyasal haklar ve özellikle de vatandaşlık konusunda ciddi bir direnç göstermektedir. Suriyelilere siyasal haklar verilmesine %87,1 gibi son derece yüksek bir oranla karşı çıkan Türk toplumunun vatandaşlık verilmesi konusunda da ciddi tereddütleri olduğu açıktır. SB-2017 araştırmasında Türk

toplumuna sorulan ve çoklu cevap verebilme imkânı tanınan “Suriyelilere vatandaşlık verilmesi ile ilgili nasıl bir düzenleme yapılmalıdır?” sorusuna %75,8 oranında “hiçbiri vatandaşlığa alınmamalı” cevabı verilmektedir. Bu oran, üstelik son iki yılda Suriyelilere 100 bini aşkın vatandaşlık verilmiş olmasına rağmen 2019 çalışmasında biraz daha yükselerek %76,5’a çıkmıştır. “Hepsi vatandaşlığa alınmalı” diyenlerin oranı 2017’de %4 iken, bu oran 2019’da %1,5’a düşmüştür. Bu tablo, vatandaşlık politikasında Türk toplumunun –siyasal eğilimleri de aşan- ciddi kaygıları olduğunu ortaya koymaktadır.

Göçmenlerin uyumu ve vatandaşlık tartışmalarının ortaya çıkmasında etkili olan süreç bahsedilen istatistiki rakamlardan farklı olarak toplumsal alanda hissedilen kaygılardır. Amerika ve Avrupa’nın birçok ülkesinde hissedilen kaygılar Türkiye’de de yaşanmıştır. Çünkü vatandaşlık resmi bir kimlik elde etmekten daha fazlasını barındırmaktadır. Bu süreç suç, terör, ekonomik kaynakların kısıtlılığı ve paylaşılma kaygısı, sağlık, eğitim, ekonomi, siyaset, siyasal katılım, kültür, dil ve barınma gibi alanlarda yaşanan/yaşanacak olan sorunları kapsamaktadır. Bu alanların hepsi de bir bütün olarak homojen toplum yapısına bir tehdit unsuru olarak görülüp siyasallaşmanın önünü açmaktadır. Türkiye’de göçmenlerin kalıcılığı toplumsal gerginlikleri yaratırken bu süreç bazı siyasi parti veya gruplar açısından siyasallaştırılmaya devam etmektedir. Son zamanlarda bazı siyasi partiler popülist yaklaşımlar sergileyerek göçmen karşıtı söylemlerde bulunmaktadır. Hatta bazı yerel yönetimler göçmenlerin yaşam koşullarını zorlaştırıcı politikalara başvurabilmektedir. Bu nedenle sürecin hassas bir şekilde takip edilmesi gerekmektedir.

Sonuç

İnsanların yaşam ve çalışma koşullarının kötüye gitmesi, ekonomik ve sosyal haklarının kısıtlanması, baskıcı rejimlere maruz kalması, coğrafi olarak kıtlık ve açlık sorunlarıyla karşı karşıya kalması küresel göç sebeplerinin başında gelmektedir. Özellikle de savaş, iç çatışma, terör olayları, etnik kıyım, mezhep çatışmaları, kıtlık ve diğer sorunlar göçü uluslararası bir boyuta taşımıştır. Uluslararası boyutta gerçekleşen göçler göç veren ve göç alan ülkelerin siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal alanları üzerinde etkili olmuş, dünya genelinde vatandaşlık bir dönüşüm yaşamıştır.

Günümüzde değişen vatandaşlık kavramına bağlı olarak göçmen hakları, vatandaşlık ve insan hakları çerçevesinde ele alınmaktadır. Göçmen haklarının insan hakları temelinde ele

alınmasını sağlayan ve bunu sosyal bilimler alanında yeniden tartışma konusu haline getiren süreç, son dönemlerde Ortadoğu’da yaşanan olaylar olmuştur. Bütün bu gelişmeler ışığında daha önceleri yalnızca birey ile devlet arasındaki resmi bağı ifade eden vatandaşlık kavramı, bugün bir kimlik, bir haklar bütünü kapsamında yeniden ele alınmıştır.

Vatandaşlık konusunda değişen yaklaşımlar olmakla beraber, göçmenlerin vatandaşlığa alınması, siyasi katılım haklarının desteklenmesi gibi gelişmeler Avrupa’da göçmen karşıtı siyaseti ve yeni etnik hareketleri ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda Avrupa ülkelerinde hem milliyetçilik hem de bölgeselcilik yükselişe geçmiştir. Geline nokta göçün siyasallaşmasına bağlı olarak göçmenler konusunda AB ikiye ayrılmış ve iki ayrı siyaset ön plana çıkmıştır. Bu siyasetlerden ilki ve baskın olanı engelleyici ve dışlayıcı politikaları, ikincisi ise daha çok destekleyici yaklaşımları ön plana çıkarmıştır.

Engelleyici ve dışlayıcı siyasetin etkisiyle Amerika ve gelişmiş bazı Avrupa ülkelerinde göçmen karşıtı sağ popülist siyasi partiler yükselişe geçmiştir. Göçü siyasallaştıran politikalar izleyen siyasi partiler özellikle de göçmenlerin vatandaşlığa alınması ile ilgili radikal politikalar izleyerek göçü kriminalize eden yaklaşımlar sergilemiştir. Göçü terör, şiddet, hırsızlık, yasadışı suçlarla özdeşleştirmeye ve göçmen karşıtlığını da bu kapsamda meşrulaştırmaya çalışan bu politika göçün siyasallaşmasında etkili olmuştur. Bunun sonucunda da göçmenler güvenlik sorunu olarak görülmüş, göçmen haklarını da kapsayan temel haklar, vatandaş-göçmen ayrımı yapılarak göçmenler dışarıda bırakılmıştır.

Bütün bu gelişmeler kapsamında değerlendirildiğinde vatandaşlık, uluslararası göç süreciyle beraber değişime uğramıştır. Bu değişimin ortaya çıkmasıyla beraber günümüzde demokratik ülkelerin çoğu göçmenlik yasalarının uygulanması ile vatandaşlık haklarının korunması arasında bir çelişki yaşamıştır. Göçmen haklarını temel insani haklar kapsamında gören ve vatandaşlarına tanıdıkları hakları kapsayacak şekilde gelişmelere öncülük eden ülkeler çokkültürcü bir yaklaşım benimsemiştir. Çokkültürcü toplum anlayışının benimsenmesi sonucunda vatandaşlık, farklı kültürlerin bir arada olduğu devlet-birey ilişkisinde ödev, hak ve kimlik gibi kavramları da kapsayacak şekilde daha geniş bir yelpazede ele alınmaya başlanmıştır.

Uluslararası hareketliliğin arttığı küresel dönemde “aktif vatandaşlık”, “AB vatandaşlığı” ve “dünya vatandaşlığı” gibi kavramlarla vatandaşlığın ulus devlet sınırlarını aşan bir özelliğe de sahip olabileceği vurgulanmıştır. Bunun sonucunda evrensel nitelik kazanan vatandaşlığın temel insan hakları bağlamında değerlendirmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda

“herkesin bir ülkenin yurttaşı olmaya hakkı vardır” (İHEB Madde 15) ilkesinden yola çıkarak vatandaşlığın evrensel bazı hakları da kapsayacak şekilde ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Carens’in (2012) vurguladığı üzere çağdaş bir demokraside, insanlar derin farklılıklarla yaşamak ve sosyal ve kültürel çoğulculuk bağlamında ortak bir siyasi topluluk inşa etmek zorundadır. Bunu yaparken de uyumu bir bütün halinde sağlamak ön koşuldur. Çünkü göçmen kökenli vatandaşlar, diğerlerinin yararlandığı ekonomik ve eğitim olanaklarından dışlanırsa, o ülkenin vatandaşları tarafından onlara şüphe ve düşmanlıkla bakılırsa, kaygıları göz ardı edilirse ve siyasi yaşamda sesleri duyulmazsa, gerçek anlamda topluma dahil olamazlar. Resmi anlamda vatandaş olabilirler, ancak uyum olarak gerçekten vatandaş değillerdir. Kendilerini topluluğun gerçek üyeleri olarak görmeleri veya başkaları tarafından görülmesi olası değildir. Demokratik eşit vatandaşlık ideali, ekonomik yaşamda ve eğitimde bir tür hakiki fırsat eşitliğine, sosyal ve politik yaşamda tahakkümden özgürlüğe bağlılık gerektirir. Bunun sağlanması toplumun genelini kapsayan bir göç yönetiminden geçmektedir.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde Türkiye dahil olmak üzere Suriyelilere verilen vatandaşlık konusunda toplumda çok ciddi bir tepki ve endişe söz konusu olacağı için sürecin daha şeffaf yürütülmesi, gerekçelerin daha net ifade edilmesi ve toplumla daha fazla veri paylaşılması gerekmektedir. Bu süreçte, ulusal ve uluslararası resmi/sivil toplum kuruluşların desteği sağlanmalı, evrensel sözleşmeleri göz ardı etmeyen bir devlet politikası oluşturulmalıdır.

Ayrıca modern toplumların en belirgin özelliklerinden biri yönetim biçimleridir ve halkın demokratik ilkelerle siyasete katılımının sağlanması önem arz etmektedir. Halkın müzakere yoluyla demokrasiye katılımı, sivil toplumun toplum tabanında geniş yer bulması ve her vatandaşın fikirlerini rahatça ifade edebileceği ve aynı şekilde temsil edilmesinin sağlanacağı sistemler genellikle “vatandaşlık” çerçevesinde kabul görmektedir. Göçmenler açısından siyasi katılımın gerçekleşmesi “vatandaşlık” engeline takılacağı için bu konuda yapılacak düzenlemeler uzun vadede ülkede ikamet eden yabancıların demokratik sürece katılımı da güçlendirecek ve toplumsal uyumu sağlayacaktır.

Kaynakça

- Benhabib, S. (2006). *Ötekilerin Hakları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Betts, A. (2017). *Zorunlu Göç ve Küresel Politika*. (Çev. Seher Meltem Türkaslan). Ankara: Hece Yayınları.
- Brubaker, R. (2010). *Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Ruhu*. (Çev. Mahide Pekel). Ankara: Dost Kitapevi.
- Canatan, K. Cansun, Ş. (2015). Göç Politikalarının Değersel Temelleri Hollanda ve Fransa'da Büyük Siyasal Partilerin Göç Politikaları Üzerine Bir Çözümleme. *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu* (ss. 409-440). İstanbul.
- Carens, J. H. (2012). Immigration And Citizenship. *Values and Ethics for the 21st Century* (ss. 103-136). Madrid: BBVA.
- Castles, S. (2010). Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*.
- Castles, S., Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Çev. Bülent U. Bal ve İbrahim Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cohen, R., (1998). Hard Cases: İnternal Displacement in Turkey, Burma and Algeria. *Forced Migration Review*. ss. 23-28.
- Elitok, S. P. (2021, 7 Temmuz). Biden'ın 2021 Vatandaşlık Yasası Ne Getiriyor? *Gazete Duvar*. <https://www.gazeteduvar.com.tr>.
- Erbaş, H. (2019). *Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler, Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Erden, M. S. (2017). *Türkiye ve İran'da Vatandaşlık ve Etnisite*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2020). *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Göç ve Uyum Raporu (2018). TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu. Erişim Tarihi 7 Mart 2018.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. (Çev. Bekir Berat Özipek vd.). Ankara: Adres Yayınları.

- Hutter, S. (2021). Politicising Immigration in Times of Crisis. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369183X.2020.1853902>.
- IOM (2011). *World Migration Report 2011*. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2011>.
- İçduygu, A., Şentürk Soyarı, N., Çoban, C., Gökçek, A. (2014). *Türkiye'deki Göçmenlerin Vatandaş Olma Eğilimleri: Algular ve Deneyimler*. TÜBİTAK.
- Kadioğlu, A. (2012). Vatandaşlık, Kavramın Farklı Anlamları. İçinde Ayşe Kadioğlu (Edt.), *Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara* (ss. 21-30). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kapani, M. (2007). *Politika Bilimine Giriş*. 21. Basım. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Keskin, İ. F., Yanarışık, O. (2021). Suriye Göç Krizi Hakkında Güvenlik Endişeleri: Türkiye ve AB Ülkeleri Karşılaştırması. *Güvenlik Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 23 Sayı: 1, ss. 54-70.
- Keyman, E. F. (2012). Türkiye'de Çokkültürlü Anayasal Vatandaşlık. İçinde Ayşe Kadioğlu (Der.), *Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara* (ss. 218-244). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2018). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. 4. Baskı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kümbetoğlu, B. (2012). Göç Çalışmalarında "Nasıl" Sorusu. İçinde S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar Tartışmalar* (ss. 49-88). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınbay, Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meyer, S., Rosenberger, S. (2015). The Politicisation of Immigration in Austria. In Wouter van der Brug, Gianni D'Amato, Didier Ruedin, Joost Berkhout (Edt.) *The Politicisation of Migration* (s. 31-51). London: Routledge.
- Oruç, M. (2021). Türkiye'de Bulunan Suriyelilerin Hukuki Statüleri ve Sahip Oldukları Haklar. İçinde Mehmet Karakaş, Demet Çak (Edt.), *Göç ve Etkileri* (ss. 123-130). Ankara: Pegem Akademi.
- Osmanoğlu, Ö. (2016). Türk Sineması'nda Dış Göç Olgusu: Sosyo-Kültürel Karşılaşmalar, Kimlik Çatışması ve Yabancılaşma. *Marmara İletişim Dergisi*. Sayı 25. ss. 77-98.

- Özkan, Y. (2021, 17 Ocak). *Hollanda'da Aşırı Sağcı Lider Wilders'in Seçim Vaadi 'Suriyelileri Sınır Dışı Etmek*. <https://www.bbc.com>.
- Öztaş, E. (2012). Göçmenlerin Entegrasyonunda Değişen Modeller: “Çokkültürlü Cennet”ten “Çokkültürlü Drama”ya- Hollanda ve Göçmenleri. İçinde S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar Tartışmalar* (s. 161-182). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Poggi, G. (2016). *Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği*. (Çev. Aysun Babacan). 5. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ruedin, D., D'Amato, G. (2015). The Politicisation of Immigration in Switzerland: The Importance of Direct Democracy. In Wouter van der Brug, Gianni D'Amato, Didier Ruedin, Joost Berkhout (Edt.) *The Politicisation of Migration* (ss. 140-158). London: Routledge.
- Sayın, H. (2019). *Uluslararası Göç ve Uluslararası Güvenlik*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Şit, B. (2008). Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. Sayı 76. ss.64-82.
- Telatar, G. (2019). Göç ve Güvenlik: Kavramsal ve Teorik Bir Analiz. İçinde Gökhan Teleatar, Umut Kedikli (Edt.), *Uluslararası Göç ve Güvenlik* (ss. 7-38). Ankara: Nobel Yayınları.
- Topçuoğlu, R. A. (2012). Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği. İçinde S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar Tartışmalar* (ss. 501-509). İstanbul: İletişim Yayınları.
- UNHCR (2020, June 20). Forced Displacement in 2019. <https://www.unhcr.org/5ee200e37/>
- Ünver, O. C. (2021). Uluslararası Göçmenler ve Görmezlikten Geline İnsan Hakları. İçinde Mehmet Karakaş, Demet Çak (Edt.), *Göç ve Etkileri* (ss. 226-245). Ankara: Pegem Akademi.
- Ürer, L. (2021). Karar Alma Süreçlerinde Nüfus Faktörü ve Dış Politika Uygulamalarına Göç Temelinde Demografik Bakmak. İçinde Mehmet Karakaş, Demet Çak (Edt.) *Göç ve Etkileri* (ss. 207-224). Ankara: Pegem Yayınları.
- Yalçın, C., (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 31.03.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 10.05.2022

Yıl/Year: 2022, Sayı/Issue: 9, Sayfa/Page: 38-60

www.toplumvekultur.com

Arařtırma / Research

<https://doi.org/10.48131/jscs.1096775>

Yıldız, A. (2017). G ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık. *G Araştırmaları Dergisi*.

Cilt: 3. Sayı: 1. ss. 36-67.

Yılmaz, nder (2021, 12 Ekim). *174 Bin Suriyeli Türk Vatandaşı Oldu*. www.milliyet.com.tr.